

mr. sc. Ivana Perica

Ekonomski fakultet, Sveučilište u Splitu, Split, Republika Hrvatska
iperica@efst.hr

Marko Čular, mag.oec.

Ekonomski fakultet, Sveučilište u Splitu, Split, Republika Hrvatska
mcular@efst.hr

ROTACIJA REVIZIJSKIH DRUŠTAVA

Pregledni rad

Sažetak

Problematika izbora revizora, tj. revizijskih društava aktualno je i otvoreno pitanje, kako s aspekta regulacije revizijske profesije tako i sa znanstvenog aspekta. Osnovno pitanje koje se pritom nameće je kakav učinak dužina trajanja revizijskog angažmana ima na kvalitetu provedene revizije. U većini slučajeva stvaraju se dobri odnosi između revizora i menadžmenta, zbog čega društva ne mijenjaju često svoje revizore. S jedne strane, takav dugoročni angažman može pridonijeti kvaliteti obavljene revizije jer su revizori u mogućnosti bolje upoznati i razumjeti poslovanje te financijske aspekte poslovanja društva. S druge strane, dužina trajanja revizijskog angažmana može biti povezana i s ugrožavanjem neovisnosti revizora te je zbog toga uvedena obveza rotacije revizora, a uskoro će primjenom Uredbe (EU) 537/2014 biti uvedena i obveza rotacije revizijskih društava. Cilj ovog istraživanja je analizirati koliko je prosječno trajanje revizijskog angažmana u Republici Hrvatskoj te utvrditi je li rotacija revizijskih društava povezana s vrstom revizijskog mišljenja, vrstom revizijskog društva te financijskim rezultatima poslovanja društva.

Istraživanje je provedeno na uzorku od 114 listanih društava u razdoblju od 2009. do 2014. godine. Dobiveni rezultati ukazuju da su rotacije revizijskih društava u Hrvatskoj još uvijek rijetke, odnosno da su listana društva sklonija razvijanju dugoročnih odnosa s revizijskim društvom. Nadalje, rezultati su pokazali da postoji razlika u rotaciji revizijskih društava, s obzirom na vrstu revizijskog mišljenja, a ne postoji, s obzirom na vrstu revizijskog društva, kao ni veza rotacije s financijskim rezultatima poslovanja revidiranog društva. Rezultati istraživanja mogli bi biti zanimljivi znanstvenicima, revizorima, revizijskim udruženjima, obveznicima revizije, regulatorima, kao i drugim zainteresiranim dionicima.

Ključne riječi: *rotacija revizijskih društava, vrsta revizijskog mišljenja, vrsta revizijskog društva, financijski rezultati poslovanja*

JEL: M42

1. UVOD

Značajno pitanje koje se postavlja kod problematike rotacije revizijskih društava je pitanje hoće li dužina revizijskog angažmana, odnosno provedba revizije više godina uzastopno kod istog revidiranog društva ugroziti neovisnost samoga revizora, ali i revizijskog društva. Suradnja revidiranog društva i revizora prilikom dugotrajnih revizijskih angažmana utječe na potencijalno ugrožavanje neovisnosti revizora, odnosno revizijskog društva jer se revizori najčešće oslanjaju na revizijske postupke i rezultate provedenih revizija iz prethodnih razdoblja. S obzirom da je na razini Europske unije usvojena Direktiva 2014/56/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. o izmjeni Direktive 2006/43/EZ o zakonskim revizijama godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja (Direktiva) te Uredba (EU) br. 537/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. o posebnim zahtjevima u vezi zakonske revizije društava od javnog interesa (Uredba), važno je istaknuti da je jedna od ključnih odrednica Direktive i Uredbe upravo neovisnost revizora, odnosno revizijskih društava, kroz prizmu učestalosti rotacije. Jedan od temeljnih ciljeva Direktive je poboljšanje neovisnosti revizora u odnosu na revidirano društvo pri obavljanju revizija, dok je jedan od temeljnih ciljeva Uredbe obvezna rotacija revizora ili revizijskog društva svakih 10 godina.

U Republici Hrvatskoj, važno je istaknuti da je Zakon o reviziji (NN 146/05-144/12) do sada popisivao samo da su revizijska društva dužna najkasnije svake 7 godine od početka obavljanja revizije financijskih izvještaja društava od javnog interesa provesti zamjenu revizora, potpisnika revizijskog izvješća. S obzirom na izravnu primjenu Uredbe i dalje će ostati interna rotacija 7 godina, tj. Uredbom propisano je da glavni partneri za reviziju nadležni za obavljanje zakonske revizije prekidaju svoje sudjelovanje u zakonskoj reviziji društava koji je predmet revizije najkasnije 7 godina od dana svog imenovanja. Novost iz Uredbe je da se uvodi i rotacija revizijskih društava, na način da se početni angažman od godine dana revizijskog društva koji obavlja reviziju društava od javnog interesa, može produljiti na najdulje razdoblje od 10 godina. S obzirom da Uredba dopušta mogućnost određivanja i kraćeg razdoblja za rotaciju, prijedlog 'novog' Zakona o reviziji propisuje da sveukupno trajanje angažmana revizijskih društava kod društava od javnog interesa ne smije trajati duže od 7 godina.

Sukladno definiranoj problematici, ovo istraživanje bi trebalo dati odgovor na slijedeća pitanja: koliko je učestala rotacija revizijskih društava u Republici Hrvatskoj, koje sve varijable utječu na učestalost rotacije revizijskih društava te postoji li veza između financijskih rezultata poslovanja revidiranih društava i učestalosti rotacije revizijskih društava.

Rad se sastoji od sedam poglavlja uključujući uvod i zaključak. U uvodnom dijelu se objašnjava uloga i značaj rotacije revizijskih društava. U drugom dijelu se pružaju relevantne značajke rotacije u povećanju neovisnosti revizijskih društava. U trećem poglavlju se navodi regulacija obvezne rotacije revizijskih društava s naglaskom na regulaciju u EU dok se u četvrtom poglavlju daje pregled dosadašnjih istraživanja po pitanju obvezne rotacije revizijskih društava. Peto poglavlje objašnjava izbor i obilježja uzorka za testiranje, definiranje hipoteza, izbor varijabli istraživanja te korištenu metodologiju. Detaljna analiza rezultata istraživanja prikazana je u šestom poglavlju. Konačno, na kraju rada, iznose se osnovni zaključci do kojih se došlo provedbom istraživanja te preporuke za daljnja istraživanja ove problematike.

2. ULOGA ROTACIJE U POVEĆANJU NEOVISNOSTI REVIZIJSKIH DRUŠTAVA

Kvaliteta revizije ovisi o sposobnosti revizora da otkrije pogreške u računovodstvenom sustavu društva i ostane nepristran kako bi mogao formirati svoje mišljenje o tome jesu li financijski izvještaji u svim značajnim odrednicama u skladu s okvirom financijskog izvještavanja koji se primjenjuje (DeAngelo, 1981.). Brojni korporativni skandali u SAD-u i EU nastali na prijevarnom financijskom izvještavanju izazvali su razočarenje javnosti i umanjili povjerenje u neovisnu reviziju (Lakis, 2008.) što je potaknulo računovodstvenu i revizijsku profesiju da poboljšaju vjerodostojnost u reviziju financijskih izvještaja što je rezultiralo određenim reformama. Jedna od njih uključuje obvezu rotacije revizora. Unutarnja rotacija podrazumijeva rotaciju glavnih partnera, a vanjska rotacija podrazumijeva rotaciju revizijskog društava. Rotacija ograničava angažman revizora i jedna je od glavnih inicijativa koja se provodi širom svijeta kako bi se povećala kvaliteta revizije (Carey i Simnett, 2006.). Glavna uloga i smisao rotacije revizora je sprječavanje prekomjerne pripadnosti revizora pojedinom društvu koja može rezultirati pogrešnim iskazima u financijskim izvještajima (Hodgson, 2016.).

Regulatori smatraju da revizori koji su angažirani na duža razdoblja imaju veću vjerojatnost u manipuliranju financijskih izvještaja društva jer su previše bliski menadžmentu te žele zadržati dugoročnu suradnju s društvom (Chen et al., 2008). Kao tri glavna čimbenika koja utječu na pitanja kvalitete revizije i rotacije revizijskih društava navode se (Arel et al., 2005., 36.): bliskost revizora i menadžmenta, slični revizijski postupci te potreba da se udovolji društvu. Navedeni čimbenici dovode do slabije kvalitete revizije nedostatnim revizijskim postupcima i velikim oslanjanju na rezultate rada iz prethodnih razdoblja. Umanjujući maksimalnu dužinu revizijskog angažmana, revizori bi trebali posvetiti više pažnje revizijskim postupcima te bi trebali biti skeptičniji u svom pristupu (Ewelt-Knauer et al., 2012.).

Kritičari revizijske profesije često su predlagali politiku obvezne rotacije revizora kao način protivljenja percepciji da dugoročni odnosi između revizora i društva smanjuju neovisnost revizora i profesionalni skepticizam (Nashwa, 2004, 22). Međutim, tijekom vremena su evoluirali brojni argumenti za i protiv uvođenja obvezne rotacije revizora. Zagovornici obvezne rotacije revizora tvrde da će povećanje duljine trajanja revizijskog angažmana revizora umanjiti kvalitetu revizije i revizijsku neovisnost. S druge strane, protivnici obvezne rotacije revizora tvrde da poznavanje društva povećava kvalitetu revizije (Simmons et al., 2009.). U tablici 1 slijedi sistematizirani pregled argumenta za i protiv uvođenja obvezne rotacije.

Tablica 1: Pregled argumenta za i protiv uvođenja obvezne rotacije

Argumenti ZA uvođenje obvezne rotacije	Argumenti PROTIV uvođenja obvezne rotacije
Smanjuje se mogućnost revizijske pristranosti, a revizor se ponaša samostalnije u angažmanima.	U kraćim angažmanima revizor može biti popustljiviji prema menadžmentu kako bi nadoknadio troškove osnivanja.
Povećava se povjerenje korisnika financijskih izvještaja.	U kraćim angažmanima veća je mogućnost revizijskog neuspjeha koji se inače pojavljuje u prvim godinama kad revizor nema dovoljno stručnosti.
Manjim revizijskim društvima omogućava se sudjelovanje na većim tržištima.	Revizijski rizik je uobičajeno u prvim revizijama viši, dok je revizija lošije kvalitete (zbog nedostataka specifičnih znanja o društvu) zbog čega su moguće negativne reakcije tržišta kapitala.
Smanjuje se mogućnost razvijanja bliskih odnosa između revizora i menadžmenta.	Veći su troškovi i naknada za reviziju, kao i dodatni troškovi (troškovi povezani s upoznavanjem revizora s organizacijskom strukturom društva).
Uvodi se svježi pogled na postupke izvještavanja s čime se povećava kvaliteta revizije.	Problem koncentracije tržišta (Velika Četvorka stvara barijere koje se ne mogu riješiti obveznom rotacijom).

Izvor: izrada autora, prilagođeno prema Ewelt-Knauer et al. (2012.)

Na temelju pregleda argumenata za i protiv uvođenja obvezne rotacije može se zaključiti da je stvaranje bliskih odnosa revizora i menadžmenta te razina njihove pristranosti temeljni argument za uvođenje obvezne rotacije, dok su kvaliteta revizije zbog nedostataka specifičnih znanja o društvu i visina revizijske naknade temeljni argument protiv uvođenja obvezne rotacije.

3. REGULACIJA OBVEZNE ROTACIJE REVIZIJSKIH DRUŠTAVA

Implementacija obvezne rotacije revizijskih društava je različita, s obzirom na regulativni okvir pojedine države (Simunic i Zhang, 2017.). Iako je u američkom sustavu postojala duga tradicija nadzora revizijske profesije od strane nadležnih profesionalnih tijela, niz korporativnih skandala izazvao je veliko nepovjerenje javnosti u revizijsku profesiju. U SAD-u je 2002. godine usvojen Sarbanes Oxley zakon (SOX) koji je uveo značajne promjene u regulaciji računovodstvene i revizijske prakse te korporativnog upravljanja kako bi se vratilo povjerenje korisnika financijskih izvještaja i poboljšala njihova kvaliteta. Jedno od poglavlja uređuje pitanje neovisnosti revizora i u okviru tog dijela posebno je uređeno pitanje rotacije revizora.

Osim SAD-a veliki broj država je uveo obvezu rotacije revizora, ali su na različite načine regulirani zahtjevi za obveznom rotacijom revizijskih društava. Neke su države uvele obvezu rotacije samo za listana društva, financijske institucije i osiguravajuća društva, neke samo za društva od javnog interesa, određeni broj država je ukinuo obvezu rotacije, dok u nekima postoji neizvjesnost oko uvođenja obveze rotacije. Isto tako različite države su različito regulirale dopušteno razdoblje angažmana revizora.

U državama članicama EU Direktivom iz 2006. godine propisana je obvezna rotacija revizora koji obavljaju usluge revizije kod društava od javnog interesa, s tim da obveza rotacije ne podrazumijeva promjenu revizijskog društva, već samo potpisnika revizijskog izvješća. 16. travnja 2014. na razini EU usvojena je Direktiva 2014/56/EU Europskog parlamenta i Vijeća o izmjeni Direktive 2006/43/EZ o zakonskim revizijama godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja te Uredba (EU) br. 537/2014 Europskog parlamenta i Vijeća o posebnim zahtjevima u vezi zakonske revizije društava od javnog interesa.

Jedna od temeljnih odrednica Direktive i Uredbe je neovisnost revizora, odnosno revizijskih društava, kroz prizmu učestalosti rotacije. Glavni cilj Uredbe je obvezna rotacija revizora ili revizijskog društva svakih 10 godina. Uredba navodi i razdoblje trajanja revizijskog angažmana. Čl. 17, st. 2. Uredbe propisuje da je društvo od javnog interesa dužno imenovati revizora ili revizijsko društvo za početni angažman od najmanje godine dana, s tim da se angažman može produžiti. Početni angažman određenog revizora ili revizijskog društva i kombinacija tog angažmana uz njegovo obnavljanje ne smiju prelaziti najdulje razdoblje od 10 godina, s tim da države članice mogu odrediti najduže razdoblje kraće od 10 godina.

Države članice mogu predvidjeti da se razdoblje može produžiti na 20 godina, ako se postupak javnog natječaja za zakonsku reviziju provodi u skladu s čl. 16. Uredbe ili 24 godine, ako zakonska revizija rezultira podnošenjem zajedničkog revizijskog izvješća iz čl. 28 Uredbe. Nakon isteka najdužeg razdoblja angažmana ili nakon isteka razdoblja angažmana koji su produženi u skladu s čl. 17, st. 4. ili 6. Uredbe, revizor, revizijsko društvo ili bilo koji član njihovih mreža u EU ne smiju sljedeće 4 godine obavljati zakonsku reviziju istog društva od javnog interesa. Nadalje, čl. 17, st. 7. propisuje da glavni partner za reviziju nadležan za obavljanje zakonske revizije prekida sudjelovanje u zakonskoj reviziji najkasnije 7 godina od dana imenovanja. Glavni partner ne može ponovno sudjelovati u zakonskoj reviziji revidiranog društva prije isteka 3 godine nakon tog prekida.

Država članica može odrediti kraća razdoblja za rotaciju glavnog partnera za reviziju. Prijelazno razdoblje za određivanje trajanje angažmana računa se u odnosu na dan stupanja na snagu Uredbe. Od 17. lipnja 2020. društva od javnog interesa ne smiju angažirati ili obnoviti revizijski angažman ako su pružali usluge revizije tom društvu od javnog interesa 20 ili više uzastopnih godina na dan stupanja na snagu ove Uredbe. Od 17. lipnja 2023. društva od javnog interesa ne smiju angažirati ili obnoviti revizijski angažman ako su pružali usluge revizije tom društvu od javnog interesa 11 ili više godina, ali manje od 20 uzastopnih godina na dan stupanja na snagu Uredbe. Revizijski angažmani koji su započeli prije 16. lipnja 2014., ali koji su još uvijek na snazi 17. lipnja 2016., mogu se primjenjivati do kraja najdužeg razdoblja od 10 godina uz mogućnost produljenja na 20 ili 24 godine, sukladno čl. 17, st. 4. Uredbe. Unutar EU države koriste različite pristupe u reguliranju rotacije.

Tablica 2 prikazuje pregled različitih propisa za obveznu rotaciju revizijskih društva i obveznu rotaciju revizijskog partnera država članica EU.

Tablica 2: Zahtjevi za obvezom rotacije po državama članicama EU

Država članica	Zahtjevi za obaveznom rotacijom revizijskog društva	Zahtjevi za obaveznom rotacijom partnera
Austrija	Ne.	Da, 5 godina.
Belgija	Ne.	Da, 6 godina.
Bugarska	Ne.	Da, 5 godina.
Cipar	Ne.	Da, 7 godina.
Češka	Ne.	Da, 7 godina.
Danska	Ne.	Da, 7 godina.
Estonija	Ne.	Da.
Finska	Ne.	Da, 7 godina.
Francuska	Ne.	Ne.
Grčka	Ne.	Da, 7 godina.
Hrvatska	Za osiguravajuća i leasing društva 4, a za banke 7 godina.	Da, 7 godina.
Irska	Ne.	Da, 5 godina.
Italija	Da, 9 godina.	Da, 7 godina.
Latvija	Ne.	Da, 7 godina.
Litva	Ne.	Za društva od javnog interesa 5, a za druga društva 7 godina.
Luksemburg	Ne.	Da, 7 godina.
Mađarska	Ne.	Da, 7 godina.
Malta	Ne.	Da, 7 godina.
Nizozemska	Ne.	Da, 7 godina.
Njemačka	Ne.	Da, 7 godina.
Poljska	Ne.	Da, 5 godina.
Portugal	Za listana društva 8 ili 9 godina.	Da, 7 godina.
Rumunjska	Ne.	Da, 7 godina.
Slovačka	Ne.	Da, 5 godina.
Slovenija	Za banke i osiguravajuća društva 5 godina.	Da, 7 godina.
Španjolska	Ne.	Da, 7 godina.
Švedska	Ne.	Da, 7 godina.
UK	Da, 10 godina.	Da, 5 godina.

Izvor: izrada autora, prilagođeno prema Ewelt-Knauer et al. (2012) i Cameran et al. (2015)

Na temelju zahtjeva za obveznom rotacijom u zemljama EU, vidljivo je da su više-manje navedeni zahtjevi slični (tablica 2). Kod većine zemalja nema obveze za rotacijom revizijskih društava, dok je rotacija partnera definirana najčešće unutar 7 godina. No, novost iz Uredbe (EU) br. 537/2014 je da se uvodi i rotacija

revizijskih društava, na način da se početni angažman od godine dana revizijskog društva koje obavlja reviziju društva od javnog interesa, može produljiti na najdulje razdoblje od deset godina. Stoga će primjena Uredbe značajnije promijeniti sliku zahtjeva za obveznom rotacijom.

4. ROTACIJA REVIZIJSKIH DRUŠTAVA-PREGLED DOSADAŠNJIH ISTRAŽIVANJA

Dosadašnja istraživanja o obvezi rotacije revizora pokazala su da rotacija može imati pozitivne i negativne posljedice. Tablica 3. prikazuje pregled i rezultate dosadašnjih istraživanja o rotaciji revizora i njenim učincima.

Tablica 3: Pregled istraživanja o učincima rotacije

Go-dina	Autor	Uzorak	Rezultati
1984.	St. Pierre i Anderson	SAD, 129 sudskih sporova	23% analiziranih predmeta uključuje pogreške revizora čiji je angažman kraći od 3 godine.
1988.	Levinthal i Fichman	SAD, 2.388 društava	Vjerojatnost modificiranog revizijskog mišljenja smanjuje se kontinuiranim odnosom.
1991.	Stice	SAD, 49 sudskih sporova	Kvaliteta revizije je veća u dužim revizijskim angažmanima.
1993.	Copley i Doucet	SAD, 136 društava	Kvaliteta revizije smanjuje se dužim odnosom revizora i klijenta.
1994.	Raghunathan et al.	SAD, 81 slučaj revizijskog neuspjeha	Nakon 5-te godine revizijskog angažmana povećava se vjerojatnost revizijskog neuspjeha.
1996.	Elitzur i Falk	UK, listana društva	Kvaliteta revizije smanjuje se dužim odnosom revizora i klijenta.
1996.	O'Leary i Radich	Australija, 300 društava, 180 revizijskih partnera	97% revizora i 87% listanih društava su bili protiv obvezne rotacije revizora zbog neusklađenost troškova i koristi. No, 63% listanih društava i 37% revizora smatra da je obvezna rotacija revizora korisna za bolju percepciju neovisnosti.
1997.	Arruñada i Paz-Ares	-	Kraći angažman ne smanjuje rizik od pristranosti s menadžmentom.
1998.	Summer	-	Obvezna rotacija smanjuje revizijsku neovisnost.
2000.	Carcello i Neal	SAD, društva s prijevarnim izvještavanjem	Neuspjeh rada revizora je vjerojatniji s kraćim revizijskim angažmanom.

2000.	Vanstraelen	Belgijska društva	Dugoročni odnos s klijentom povećava vjerojatnost pozitivnog revizijskog mišljenja.
2001.	Hussey i Lan	UK, 776 CFO	Percepcija neovisnosti revizije je veća kod rotacije revizora.
2001.	Walker et al.	SAD, 110 društava	Rizik od neuspjeha u reviziji veći je u prvim godinama angažmana, a opada tijekom dugoročnih odnosa.
2002.	Stefani	-	Postoje pozitivni učinci obvezne rotacije revizijskog društva na neovisnost revizora.
2002.	Geiger i Raghunandan	SAD, 117 društva koja su podnijela zahtjev za stečaj	Manja je vjerojatnost da će revizori dati mišljenje o vremenskoj neograničenosti poslovanja tijekom početnih godina angažmana, ali ne u kasnijim godinama.
2002.	Cammack	SAD, 73 slučaja prijave	Društva koja češće mijenjaju revizora sklonija su prijavama.
2002.	Johnson et al.	SAD, društva revidirana od strane velikih društava	Postoji veza između kratkog revizijskog angažmana i niže kvalitete financijskih izvještaja.
2003.	Myers et al.	SAD	Dugoročniji odnos utječe ne veće revizijske naknade.
2004.	Nashwa	SAD, 90 velikih društava	Greške u reviziji se najčešće javljaju u prve tri godine angažmana i nakon perioda od sedam godina.
2004.	Carcello i Nagy	SAD, 267 društava	Prijevarno financijsko izvještavanje vjerojatnije će se dogoditi u prve 3 godine angažmana.
2005.	Cameron et al.	Italija, revizori, računovođe i menadžeri	Obvezna rotacija revizora ima pozitivan učinak na percipiranu neovisnost
2005.	Chi i Huang	Tajvan, listana društva	Dugoročniji odnos utječe ne veće revizijske naknade.
2006.	Hatfield et al.	SAD, 155 revizora	Rotacija ne umanjuje pristranost s revizijskim društvom.
2006.	Moody et al.	SAD, 49 sudaca	Obvezna rotacija povećava percepciju neovisnosti i umanjuje odgovornost revizora za prijevarno financijsko izvještavanje.
2006.	Arel et al.	SAD, 105 revizora	Dugoročni odnos s klijentom povećava vjerojatnost pozitivnog revizijskog mišljenja.
2006.	Carey i Simnett	Australija, 1.021 listanih društava	Duži angažman revizora umanjuje sklonost mišljenju o pretpostavci neograničenosti poslovanja.

2008.	Cameran et al.	Italija, listana društva	Rotacija revizora poboljšava kvalitetu revizije.
2011.	Ebimobowe i Keretu	Nigerija, 172 revizora i investitora	Obvezna rotacija povećava kvalitetu revizije, kao i neovisnost te troškove revizije.
2011.	Daugherty et al.	SAD, 370 revizijskih partnera	Revizijski partneri Velike četvorke smatraju da rotacija negativno utječe na kvalitetu revizije.
2011.	Chapple i Hossain	Australija, 1.200 društava	Rotacija revizora ima značajan utjecaj na dobru praksu korporativnog upravljanja.
2014.	Salleh i Jasmani	Malezija, listana društva	Ne postoji veza između revizijskog mišljenja i rotacije revizora, postoji veza između veličine revizijskog društva i rotacije revizora.
2014.	Said i Khasharmeh	Bahrein, 102 revizora i računovođe	Postoji veza između obvezne rotacije revizora i troškova revizije.
2014.	Kwon et al.	Koreja	Rotacija revizora ne utječe na kvalitetu revizije.
2016.	Hartono et al.	Indonezija, listana društva	Rotacija revizora ima pozitivne učinke na neovisnost revizora.
2016.	Khasanah	Indonezija, 110 listanih društava	Revizori varaju sustav promjenom imena svoga društva ili partnera, kako bi im se omogućio nastavak revizije.
2017.	Augustsson i Österlind	Švicarska, revizori	Na neovisnost revizora neće utjecati obvezna rotacija, dok će percepcija neovisnosti u javnosti biti poboljšana. Kraći revizijski angažman negativno utječe na kvalitetu revizije.

Izvor: izrada autora, prilagođeno prema Ewelt-Knauer et al. (2012.)

Kao što je i vidljivo iz gore navedenih prethodnih istraživanja, rotacija revizijskih društava je različito utjecala na kvalitetu revizije, neovisnost revizora te vrstu revizijskog mišljenja. Svakako, veći je broj onih istraživanja koja su potvrdila da obvezna rotacija povećava revizijsku neovisnost.

5. DEFINIRANJE UZORKA, HIPOTEZA I VARIJABLI

Empirijsko istraživanje provedeno je na uzorku od ukupno 114 hrvatskih listanih društava, u razdoblju od 2009. do 2014. godine. Za sva ona društva gdje postoje informacije za samo jednu godinu su isključena iz istraživanja. Broj revidiranih društava po revizijskom društvu u navedenom razdoblju nalaze se u tablici 4.

Tablica 4: Broj revidiranih društava i struktura revizijskog tržišta za listana društva (2009-2014.)

Revizijska društva	Broj revidiranih društava	%
Deloitte d.o.o.	66	12
PricewaterhouseCoopers d.o.o.	55	10
Baker Tilly Hrvatska d.o.o.	44	8
Bdo Croatia d.o.o.	42	8
Kpmg d.o.o.	29	5
Revidas d.o.o.	22	4
List d.o.o.	19	4
Grant Thornton revizija d.o.o.	27	5
Šibenski revicon d.o.o.	17	3
Audit d.o.o.	16	3
Inženjerski biro d.o.o.	15	3
Kopun revizija d.o.o.	13	2
Hlb inženjerski biro d.o.o.	12	2
Revicon d.o.o.	10	2
Ostala revizijska društva	152	28
Ukupno	539	100
Velika Četvorka	157	29
Ostala revizijska društva	382	71

Izvor: izrada autora

Kako bi se donijeli zaključci o rotaciji revizijskih društava (0-revizijsko društvo se ne rotira; 1-revizijsko društvo se rotira), koristeći varijable vrsta revizijskog društva, vrsta revizijskog mišljenja te financijske rezultata poslovanja revidiranih društava (opis nezavisnih varijabli je prikazan u tablici 5), kreirane su četiri istraživačke hipoteze:

- ◆ *H1: Listana društva su sklona razvijanju dugoročnih odnosa s revizijskim društvom.*
- ◆ *H2: Postoji razlika u rotaciji revizijskih društva, s obzirom na vrstu revizijskog mišljenja.*
- ◆ *H3: Postoji razlika u rotaciji revizijskih društva, s obzirom na vrstu revizijskog društva.*
- ◆ *H4: Ne postoji veza između financijskih rezultata poslovanja revidiranog društva i rotacije revizijskih društava.*

Za potvrđivanje ili odbacivanje prve hipoteze koristit će se deskriptivna statistika, dok će se za potvrđivanje ili odbacivanje druge i treće hipoteze koristiti Hi-kvadrat. Za četvrtu hipotezu koristit će se Mann Whitney U-test. Također, koristit će se i binarna logistička regresija, uz slijedeću formulu:

$$Pr ob(RR) = \beta_0 + \beta_1 RM + \beta_2 RD + \beta_3 ROE + \beta_4 KZ + \beta_5 KL + \beta_6 \ln UI + \varepsilon \quad (1)$$

Tablica 5: Opis nezavisnih varijabli

Varijable	Simbol	Opis/Mjere
Revizijsko mišljenje	RM	1-Pozitivno, 2-Modificirano
Vrsta revizijskog društva	RD	1-Velika Četvorka, 2-Ostala revizijska društva
Povrat na uloženi kapital	ROE	Neto dobit/ Glavnica
Koeficijent zaduženosti	KZ	Ukupne obveze/ Ukupna imovina
Koeficijent likvidnosti	KL	Kratkotrajna imovina/ Kratkoročne obveze
Ukupna imovina	UI	Ln (Ukupna imovina)

Izvor: izrada autora

6. REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA

Revizijska društva su sklona dugoročnom odnosu s revidiranim društvom, a taj odnos može utjecati na problematiku neovisnosti revizijskih društava jer stvaraju bliske odnose s revidiranim društvom.

No, s druge strane revizijsko društvo koje duži niz godina provodi reviziju hrvatskih listanih društava poznaje revidirano društvo te ima razvijene revizijske postupke.

Tablica 6: Rotacije revizijskih društava

		N	%
Rotacije revizijskih društava	Revizijsko društvo se ne rotira	440	84
	Revizijsko društvo se rotira	84	16
	Ukupno	524	100

Izvor: izrada autora

Na temelju gore navedene tablice, u razdoblju od pet godina, vidljivo je da 84% (440) društava zadržava istog revizora, dok je samo njih 16% (84) promijenilo revizijsko društvo u navedenom razdoblju. Na temelju deskriptivne analize, može se zaključiti da su hrvatska listana društva sklona dugoročnom odnosu s revizijskim društvom, odnosno rotacije revizijskih društava su rijetke.

Vrsta revizijskog mišljenja predstavlja rezultat rada revizijskog društva i potvrđuje da su financijski izvještaji revidiranog društva prikazani fer, realno i objektivno. S obzirom na to, može se pretpostaviti da bi dugoročni odnos revidiranog društva i revizora mogao rezultirati da revizijska društva nisu sklona pružanju nepovoljnih revizijskih mišljenja, odnosno modificiranih revizijskih mišljenja.

Tablica 7: Rotacija revizijskih društava vs vrsta revizijskog mišljenja (Hi-kvadrat)

		Vrsta revizijskog mišljenja		Ukupno
		Pozitivno	Modificirano	
Rotacija revizijskih društava	Revizijsko društvo se ne rotira	317	116	433
	Revizijsko društvo se rotira	51	32	83
Ukupno		368	148	516
Pearson-ov Hi-kvadrat (p-vrijednost)		,030		

Izvor: izrada autora

Od ukupnog broja revizijskih izvještaja, 71% (368) revizijskih mišljenja revidiranih listanih društava su pozitivna, dok su 29% (148) revizijskih mišljenja

modificirana. Na temelju p-vrijednosti Pearson-ova hi-kvadrata (3%), može se zaključiti da postoji razlika u rotaciji revizijskih društava, s obzirom na vrstu revizijskog mišljenja.

Na temelju gore navedenog rezultata istraživanja, potvrđuje se da su revizijska društva sklonija pružanju pozitivnog revizijskog mišljenja u dugoročnom odnosu, točnije kada se revizijska društva ne rotiraju. Dugoročni odnos s revidiranim društvom povećava vjerojatnost pozitivnog revizijskog mišljenja. Navedeni zaključak je identičan s prethodnim istraživanjima (Levinthal i Fichman, 1988.; Vanstraelen, 2000.; Arel et al., 2006.), stoga se može zaključiti da se vjerojatnost modificiranog revizijskog mišljenja smanjuje kontinuiranim odnosom revizora i revidiranog društva.

Nadalje, Velika Četvorka su društva koja imaju kvalitetu, vještine i širinu raspona usluga koji pružaju revidiranim društvima, očekuje se da će se kod njih rjeđe provoditi rotacija.

Od ukupnog broja revizijskih izvještaja, njih 28% (150) je izdano od strane Velike Četvorke, dok ih je 72% (374) izdano od strane ostalih revizijska društava. Na temelju p-vrijednosti Pearson-ova hi-kvadrata (18.4%), može se zaključiti da ne postoji razlika u rotaciji revizijskih društava, s obzirom na vrstu revizijskog društva (tablica 8), iako postoji stav Velike Četvorke da rotacija negativno utječe na kvalitetu revizije (Daugherty et al., 2011.).

Tablica 8: Rotacija revizijskih društava vs vrsta revizijskog društva (Hi-kvadrat)

		Vrsta revizijskog društva		Ukupno
		Velika četvorka	Ostala revizijska društva	
Rotacija revizijskih društava	Revizijsko društvo se ne rotira	131	309	440
	Revizijsko društvo se rotira	19	65	84
Ukupno		150	374	524
Pearson-ov Hi-kvadrat (p-vrijednost)		,184		

Izvor: izrada autora

Financijski rezultati poslovanja revidiranog društva (povrat na uloženi kapital, koeficijent zaduženosti, koeficijent likvidnosti te ukupna imovina), neovisno o tome kakve su, ne bi trebale utjecati na rotaciju revizijskih društava.

Varijable povrat na uloženi kapital, koeficijent zaduženosti i likvidnosti pretpostavljaju mjere kompleksnosti poslovanja društva, a za revizore pretpostavljaju rizik revizijskog angažmana. Bamber et. al (1993.) tvrdi da se obujam revizijskog posla povećava s većom razinom revizijskog rizika povezanog s revidiranim društvom. Rizik revizijskog angažmana će se povećati ako se financijski položaj revidiranog društva poveća. Sva tri pokazatelja koriste se kao pokazatelji financijskog stanja društva. Manje profitabilna, nelikvidna i zadužena društva povezana su s financijskim poteškoćama i stoga je veći rizik od bankrota. S druge strane, profitabilna, likvidna i nezadužena društva mogu zahtijevati od revizora da ranije izvrše reviziju financijskih izvještaja (Bamber et al., 1993; Vuko i Čular, 2014.). Nadalje, veličina revidiranog društva (ukupna imovina) je također varijabla koja je povezana s rotacijom revizijskih društava. Veća revizijska društva imaju složenije i opsežnije račune, pa stoga revizori provode više vremena u reviziji financijskih izvještaja. Također, veća revizijska društva se suočavaju s većim vanjskim pritiskom kako bi u što kraćem roku objavile financijske izvještaje (Vuko i Čular, 2014.).

Tablica 9: Rotacija revizijskih društava vs financijski rezultati poslovanjarevidiranih društava (Mann Whitney U-test)

	ROE	KZ	KL	LnIU
Mann-Whitney	16781,000	16830,000	17846,000	17114,000
Z-vrijednost	-1,275	-1,298	-,402	-1,074
p-vrijednost	,202	,194	,688	,283

Grupirana varijabla: Rotacija revizijskih društava (1-Revizijsko društvo se ne rotira, 0-Revizijsko društvo se rotira)

Izvor: izrada autora

Na temelju rezultata istraživanja, koristeći Mann Whitney U-test, može se zaključiti da ne postoji statistički značajna razlika u rotaciji revizijskih društava s obzirom na financijske rezultate poslovanja revidiranih društava i to na: povrat na uloženi kapital (p-vrijednost je 20.2%), koeficijent zaduženosti (p-vrijednost je 19.4%), koeficijent likvidnosti (p-vrijednost je 68.8%) te ukupnu imovinu (p-vrijednost je 28.3%).

Navedene hipoteze se mogu potvrditi/opovrgnuti koristeći binarnu logističku regresiju (tablica 10).

Tablica 10: Rezultati binarne logističke regresije

	Koeficijent	Stand. greška	p-vrijednost
Konstanta	,123	1,990	,951
Vrsta revizijskog mišljenja	-,565	,260	,030
Vrsta revizijskog društva	-,293	,298	,326
Povrat na uloženi kapital	, -005	,020	,808
Koeficijent zaduženosti	-,062	,200	,756
Koeficijent likvidnosti	,132	,091	,146
Ln (Ukupna imovina)	-,067	,102	,512

Izvor: izrada autora

Donosi se isti zaključak te se potvrđuje druga (p-vrijednost je 3%) i četvrta hipoteza (p-vrijednosti su veće od 5%), dok se hipoteza da postoji razlika u rotaciji revizijskih društava, s obzirom na vrstu revizijskog društva (treća hipoteza) ne prihvaća (p-vrijednost je 32.6%).

7. ZAKLJUČAK

Rotacija revizora i revizijskih društava je interesantna tematika iz područja revizije jer rezultira raspravi o pitanjima neovisnosti revizora i kvalitete same provedbe revizijskih postupaka. Kao što je vidljivo unutar ovog istraživanja, postoje argumenti za i protiv obvezne rotacije revizora i revizijskih društava. Neovisnost revizora je osnovni argument za obveznu rotaciju revizora i revizijskih društava, dok je osnovni argument protiv obvezne rotacije revizora i revizijskih društava kvaliteta revizije i visina revizijske naknade. Također, vrijedi istaknuti da je obveza rotacije revizora i revizijskih društava različito regulirana u Europi i svijetu, ali što se tiče EU, s primjenom Direktive i Uredbe obveza rotacije revizora i revizijskih društava trebala bi rezultirati usklađenim razdobljima za rotaciju.

Rezultati provedenog istraživanja su pokazali da revizijska društva preferiraju dugoročni odnos s hrvatskim listanim društvima, što može utjecati na njihovu neovisnost, ali i na kvalitetu provedene revizije, kao i na revizijsko mišljenje. Rezultat dugoročnog odnosa može narušiti povjerenje korisnika financijskih izvještaja te povećati broj revizijskih pogrešaka. Također, rezultati istraživanja su pokazali da rotacija revizijskih društava utječe na vrstu revizijskog mišljenja, da ne postoji razlika u rotaciji s obzirom na vrstu revizijskog društva te da ne postoji veza između rotacije revizijskih društava te financijskih rezultata poslovanja listanih društava. Buduća istraživanja bi trebala rezultirati smanjenju dugoročnog odnosa revizijskog i revidiranog društva, s obzirom na obvezu primjene Direktive i Uredbe o obveznoj rotaciji revizora i revizijskih društava.

LITERATURA

1. Arel, B., Brody, R. G., Pany, K., (2005.), Audit firm rotation and audit quality, *The CPA Journal*, 75(1), str. 36-39.
2. Augustsson, S., Österlind, A. (2017.): *The Effects of Mandatory Audit Firm Rotation on Audit Quality*, <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1114921/FULLTEXT01.pdf>, (posjećeno: 28.06.2017.)
3. Bamber, E. M., Bamber, L. S., Schoderbek, M. P., (1993.), Audit structure and other determinants of audit report lag: An empirical analysis. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 12 (1), str. 1-23.
4. Cameran, M., Negri, G., Pettinicchio, A. (2015.): *The audit mandatory rotation rule: the state of the art*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2596492, (posjećeno: 28.06.2017.)
5. Carey, P., Simnett, R., (2006.), Audit partner tenure and audit quality, *The accounting review*, 81(3), str. 653-676.
6. Chapple, L., Hossain, S., (2011.), Mandatory auditor rotation: Australian evidence, *Australian Journal of Corporate Law*, 25, str. 303-317.
7. Chen, C. Y., Lin, C. J., Lin, Y. C., (2008.), Audit partner tenure, audit firm tenure, and discretionary accruals: Does long auditor tenure impair earnings quality?, *Contemporary Accounting Research*, 25(2), str. 415-445.
8. Daugherty, B., Dickins, D., Higgs, J., (2011.), Reducing the potential negative effects of mandatory partner rotation, *The CPA Journal*, 81(8), str. 60-63.
9. DeAngelo, L. E., (1981.), Auditor independence, 'low balling', and disclosure regulation, *Journal of accounting and Economics*, 3(2), str. 113-127.
10. Direktiva 2014/56/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. o izmjeni Direktive 2006/43/EZ o zakonskim revizijama godišnjih financijskih izvještaja i konsolidiranih financijskih izvještaja, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/ALL/?uri=CELEX%3A32014L0056>, (posjećeno: 28.06.2017.)
11. Ewelt-Knauer, C., Gold, A., Pott, C., (2012.): *What do we know about mandatory audit firm rotation*, Institute of Chartered Accountants in Scotland (ICAS), Edinburgh, https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5329dbc1e-d915d0e5d0000c1/icas_mafr_report.pdf, (posjećeno: 28.06.2017.)
12. Hartono, J., Suwardi, E., Miharjo, S., Hartadi, B., (2016.), Does Auditor Rotation Increase Auditor Independence?, *Gadjah Mada International Journal of Business*, 18(3), str.315-336.
13. Hodgson, P. (2016.): *Auditor rotation: Are we going round in circles?*, <https://www.complianceweek.com/blogs/global-glimpses/auditor-rotation-are-we-going-round-in-circles#.WVNbaOvyjcs>, (posjećeno: 28.06.2017.)

14. Khasanah, N. N., (2016.), The effects of company size, company risk and auditor's reputation on tenure: an artificial rotation testing, *Journal of Indonesian Economy and Business*, 31(3), str. 247-259.
15. Kwon, S. Y., Lim, Y., Simnett, R., (2014), The effect of mandatory audit firm rotation on audit quality and audit fees: Empirical evidence from the Korean audit market, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 33(4), str. 167-196.
16. Lakis, V., (2008.), Independent auditing development tendencies, *Technological and Economic Development of Economy*, 14(2), str. 171-183.
17. Nashwa, G., (2004.), Auditor rotation and the quality of audits, *The CPA Journal*, 74(12), str. 22-26.
18. Said, K. M., Khasharmeh, H. A., (2014.), Mandatory audit firm rotation and audit costs: A survey of auditing firms in Bahrain, *Journal of Finance and Accounting*, 2(6), str. 116-128.
19. Salleh, K., Jasmani, H., (2014.), Audit rotation and audit report: empirical evidence from Malaysian PLCs over the period of ten years, *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 145, str. 40-50.
20. Sarbanes-Oxley zakon (2002.), SAD: 107th Congress, dostupno na: <https://www.sec.gov/about/laws/soa2002.pdf> , (posjećeno: 28.06.2017.)
21. Simmons, T. N., Costigan, M. L., Lovata, L. M., (2009.), Mandatory audit firm rotation: Evidence from Illinois state universities, *Academy of Accounting and Financial Studies Journal*, 13(3), str. 123-132.
22. Simunic, D. A., Ye, M., Zhang, P., (2017.), The joint effects of multiple legal system characteristics on auditing standards and auditor behavior, *Contemporary Accounting Research*, 34(1), str. 7-38.
23. Uredba (EU) br. 537/2014 Europskog parlamenta i Vijeća od 16. travnja 2014. o posebnim zahtjevima u vezi zakonske revizije subjekata od javnog interesa, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=CELEX%3A32014R0537>, (posjećeno: 28.06.2017.)
24. Vuko, T., Čular, M., (2014.), Finding determinants of audit delay by pooled OLS regression analysis, *Croatian Operational Research Review*, 5 (1), str. 81-91.
25. Zakon o reviziji, NN 145/05-144/12

Ivana Perica, M.Sc.

Faculty of Economics, University of Split, Split, Republic of Croatia
iperica@efst.hr

Marko Čular, mag.oec.

Faculty of Economics, University of Split, Split, Republic of Croatia
mcular@efst.hr

ROTATION OF AUDIT FIRMS

Review

Abstract

The issue of auditor selection, i.e. audit firms, is a current and open issue, both from the aspect of regulation of audit profession and from scientific aspect. The basic question is the effect of audit engagement duration influence on the audit quality. In most cases, there are good relations between auditors and management, where company does not often change its auditors. On the one hand, such long-term engagement can contribute to the audit quality because auditors better understand audited clients and his financial aspects. On the other hand, the duration of the engagement may be related to the auditor risk of independence and therefore the obligation of the rotation of authorized auditors has been introduced, and soon the application of Regulation (EU) 537/2014 will also introduce the obligation of rotation of audit firms. The aim of this research is to analyze the average duration of audit engagement in the Republic of Croatia, to determine whether the rotation of audit firms is related to the type of audit opinion, the type of audit firms and the specific financial indicators of audited company.

The study was conducted on a sample of 114 listed companies in the period from 2009 to 2014. The obtained results indicate that rotation of audit firms in Croatia is still rare, so listed companies are more inclined to develop long-term relations with audit firm. Furthermore, the results show that there is a difference in rotation of audit firms, given the type of audit opinion, and it does not exist, given the type of audit firm, as well as no relationship of rotation with the financial results of the audited company.. The research results could be interesting to scientists, auditors, audit associations, auditors, regulators, and other stakeholders.

Keywords: *rotation of audit firms, type of auditor's opinion, type of audit firms, financial indicators*

JEL: M42